

KÓNYA FRANCISKA

*Magyar nyelvű esküvői beszédek és köszöntők
a 16–18. századból**

„Éppen ma derült fel az az öröm napja, / melyen összeadá őket az Úr papja.
Esküdtek egymásnak örökös bűséget, / s hogy nem fog szerelmek soha érni véget.”¹

A korabeli házasságkötéshez kapcsolódó prédikációk száma nem sok, viszont a verses és prózai (főként latin, német nyelvű) köszöntők² gazdagon képviselik magukat a vizsgált időszakban. Mielőtt azonban e két szövegtípus vizsgálatához kezdenék, a kontextusba helyezés végett röviden kitérek a korabeli esküvői szertartás lépéseire.³ A katolikusoknál a trienti zsinat 1563. november 11-ei dekrétuma szabta meg az érvényes házasság feltételeit: templomban, pap jelenlétében, két-három tanú előtt kell történnie. Emellett a dekrétum kimondta a házasság szentségi jellegét, egységét és felbonthatatlanságát.⁴ A 16. századi házasságkötések menetére a szertartáskönyvekből következtethetünk. Oláh Miklós 1560-ban kiadott munkájában (*Ordo et ritus*)⁵ egy 40 oldalas magyar nyelvű kézíratos betoldást találunk, amelyet valószínűleg az 1570-es években jegyzett be Mossóczy Zakariás váci püspök. A kézírásos szöveget 1895-ben Ráth György teljesen közölte.⁶ E szertartásleírás szerint az eskü menete a következőképpen alakult:

---

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

¹ *Menyegzői ajándék*, Révkomárom, 1800, 9–10.

² Jelen tanulmány a magyar nyelvű lakodalmi köszöntőket dolgozza fel, csupán érintőlegesen említi ezek latin és német nyelvű előzményeit, változatait. A kézíratos és nyomtatott vőfélykönyvek szintén nem tartoznak e kutatás körébe.

³ A házasságkötési liturgia hazai változásának, alakulásának részletes összefoglalóját ld. RAJNER Lajos, *A rituálé-kérdés Magyarországon*, Bp., 1901, 216–233; BÁRTH Dániel, *Rítuselemek régi és új formái a házasságkötés egyházi szertartásában* = *Rítus és ünnep az ezredfordulón: Tudományos konferencia Marcaliban, 2002. május 13–15.*, szerk. PÓCS Éva, Bp., L'Harmattan, Marcali Város Helytörténeti Múzeum, 2004, 145–163.

⁴ DH 1815–1816. Heinrich DENZINGER, Peter HÜNERMANN, *Hitvallások és az Egyház Tanítóbírálatának megnyilatkozásai*, összeáll. ROMHÁNYI Beatrix, SÁRBAK Gábor, Bányaterenyé-Bp., Örökmécs – Szent István Társulat, 2004 (Szent István kézikönyvek, 9), 424.

⁵ *Ordo et ritus sanctae metropolitanae ecclesiae Strigoniensis*, Viennae, 1560. RMK III. 474.

⁶ RÁTH György, *Egy magyar r. c. Rituálé a XVI. századból*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1895, 65–81.

- házasulandókhoz intézett kérdések (*consensus*);⁷
- gyűrűk megáldása, felhúzása;
- *copulatio*: amikor a kezek összekapcsolásával a pap megerősíti a köteleket;
- esküvés („*Iurent pro more*”);
- a pap kinyilvánítja a házasságot.

Pázmány Péter 1625-ben kiadott esztergomi szertartáskönyvének (*Rituale Strigoniense*)⁸ már meg kellett felelnie az V. Piusz pápa által kibocsátott 1614-es *Rituale Romanum*nak, amely az egész egyházra egységesen vonatkozó szertartásrendet írt elő. Pázmány, az előszó szerint, el is várja paptársaitól, hogy ezután a szentségek kiszolgáltatásakor kizárólag ezt a könyvet használják. Az új esztergomi szertartáskönyv szorosan követi tehát a római rituálét, eltérést csupán (a viszály elkerülése érdekében) két helyen találunk: a keresztelendőkhöz intézendő első kérdéseknél és a helyi esketési szokásrend alkalmazásának esetében. A római *Rituale* ugyanis a házasságkötéskor sem a stórával való összekapcsolást, sem az ereklyékre való eskütételt nem ismerte.⁹ Így a házasságkötés szertartásleírása szinte szó szerint egyezik a korábbi rituálénak, Telegdi Miklós 1583-ban kiadott *Agendarius*ának szövegével.¹⁰

Komáromi Csipkés György 1653-as *Agendája* alapján a protestáns ceremónia sokban hasonlított a fent ismertetett katolikushoz. Eszerint a szertartás lépései sorban a következők: a házasulandók bejelentése a gyülekezetnek (*publicatio*); imádság a házasulandókért; tanítás a házasságról; kérdések a házasságkötő felekhez (e személyen kívül másnak hitedet, kezedet, ajándékokat házasságnak fejében adtad-e?; ezt szeretnéd-e örökkévaló házastársadnak?); eskü elmondatása (*iuramen-*

⁷ Mossóczy kézíratos bejegyzése foglalja magában az első magyar nyelvű katolikus *consensus*-formulát.

⁸ *Rituale Strigoniense, seu formula agendorum in administratione sacramentorum ac ceteris Ecclesiae publicis functionibus*, Posonii, 1625. RMK II. 439.

⁹ RÁTH György, *Nyomtatott szertartáskönyveink a római Rituale behozataláig*, Magyar Könyvszemle, 1890, 163–191, 178.

¹⁰ *Agendarius, liber continens ritus et caeremonias*, Tirnaviae, 1583. RMNY 528. A magyar nyelvű betétek hasonló kiadását Fekete Csaba jelentette meg: *Nagyszombati Agendarius: magyar nyelvű szertartási betétek az esztergomi rítusból*, 1583, 1596, s. a. r., szerk., tan. FEKETE Csaba, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011 (Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár Kiadványok, 11). Rajner Lajos reform-rituálénak nevezi az *Agendariust*, mivel Telegdi Miklós bár ismeri és hivatkozza a szentségek kiszolgáltatásánál a trienti zsinat határozatai, úgy teszi ezt, hogy az idők óta használatban lévő hazai rítusok lehetőleg érintetlenek maradjanak. Míg a római szertartás csupán a szándéokra kérdezett rá, Telegdinél, így a magyar gyakorlatban több kérdést is feltettek a házasulandóknak: a neve után megkérdezték, hogy ígért-e házasságot másnak; szereti-e a jelenlévő leendő házastársat; akarja-e házastársul venni; nincs-e köztük valami rokoni szál, ami ezt gátolná. RAJNER, i. m., 58–65.

tum); megáldás és elbocsátás (*benedictio et admissio*).¹¹ Az ifjú párért való imádság után következhetett a tanítás. A prédikáció felépítése szintén azonosságot mutat a nagyszombati *Agendarius*-ban található második tanításával.¹² Komáromi Csipkés következőképpen vezeti fel beszédét:

Minekelőtte, Istenfélő hívek ez előnkben állíttatott személyeket hitnek általa egyben adnánk, és az szent házasságbéli szabados életre előbocsátanánk, annak előtte szükség egy szóval megtudnunk és megértenünk, mi legyen a szent házasság? És arra menendőknek micsodák légyenek az ő tiszteik?¹³

A protestánsoknál a szertartás végén valószínűleg ún. házasesneket énekeltek a jelenlévők. Ezek közül különösen kedvelt volt a 128. zsoltár, amely a prédikációkban is gyakran idézett igéresz.¹⁴

A korabeli esküvői beszédek felekezettől függetlenül szoros hasonlóságot mutatnak. Az alkalomból adódóan a tematikai egyezés nem váratlan, viszont a beszédek szerkezetét is meglepő hasonlóság jellemzi. A 16–17. századi esküvői beszédek nagy része a következő három kérdéskört fejt ki: a házasság isteni eredete, okai és a házasfelek feladata (mindkettőjükre vonatkozó, valamint külön férfi és asszonyi kötelezettségek). A prédikációk szerzői e kérdéseket különbözőképpen bővítik. Példaként vegyük Bornemisza Péter 1574-ben megjelent kötetének a Vízkereszt utáni 2. vasárnapra való beszédét. A kánaáni menyegző perikópájához kapcsolódva, Bornemisza a fentiek mellett a következő kérdéseket részletezi: kik nem illenek össze; milyen előkészületeket követően kell elkezdni a házasságot; melyek az ún. bontó okok; hogyan maradhatnak meg egyetértésben a házastársak. A református prédikátor szerint nem illenek össze, akik nem valók házasságra: a „heréltek, erőtlének”, az atyafiak (közeli rokonok), továbbá ne házasodjanak pogányok a hívőkkel, „vének az ifjakkal”. Akik házasodni kívánnak „isteni félelemből, tisztességesen, egyéb jámboroknak példája szerént kell azt elkezdeniük. Nem részegség között, nem titkon, nem fertelmesen.”¹⁵ Ugyanakkor részletes intéseket

---

¹¹ KOMÁROMI CSIPKÉS Ágendája: *Keresztelés, úrvacsora, esketés és eklézsiakövetés szertartási rendje 1653-ból*, bev., közread. FEKETE Csaba, Debrecen, 2009 (A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Liturgiai Kutatóintézetének kiadványai, 3), 20.

¹² FEKETE Csaba, *Párhuzamok a Nagyszombati Agendarius és a Komáromi Csipkés Györgynek tulajdonítható Formula esketési beszéde között*, Református Szemle, 2010, 192–199.

¹³ KOMÁROMI CSIPKÉS, *i. m.*, 50.

¹⁴ H. HUBERT Gabriella, *A régi magyar gyülekezeti ének*, Bp., Universitas, 2004 (*Historia Litteraria*, 17), 19–20.

¹⁵ BORNEMISZA Péter, *Másik része az evangéliumokból és az epistolákból való tanításoknak*, Sempte, 1574, 96r. RMNY 355.

fogalmaz meg az előkészületekkel, a kézfogóval, lakodalommal kapcsolatosan. Ajánlott kikérni az idősek tanácsát, de a szülők ne döntsenek a gyermekek sorsában azok megkérdezése nélkül; a lakodalomban szabad a tánc, de erkölcsös mulatozás maradjon ez végig, minden ember „szentül tartsa magát.”¹⁶ Bornemisza Péter való oknak nevezi többek között a paráznaságot, az impotenciát/frigiditást. Az egész életre való egyesség megtartásához pedig efféléket tanácsol: „egymásnak engedelmesekek legyenek, azaz: egyik az másik gyarló vétjét örömet megbocsássák, mert vétek nélkül egymás között nem élhetünk. Azért néha süket is légy, néma is légy, ne morogj minden aprólékért, hanem szép szóval szólj.”¹⁷

A későbbi prédikációk viszont eltérnek az előbb vázolt szerkezettől. Valószínűleg 18. századi keletkezésű az Országos Széchényi Könyvtárban található *Házassok összeesküvésékor mondandó beszéd és könyörgés* című kézirat. Ennek szerzője, helye és pontos ideje ismeretlen. Írója már legelső mondatában épp a hagyományos beszédmódtól távolodik el:

Nem kétlem, ez házassági alkalmatossággal ki-ki várja, mit szólok az házassoknak, s nevezetesen a vőlegénynek és menyasszonynak, minémű instrukciót, abban hány és mi forma regulákat adok, hogy kívánt örömmel folyó legyen házassági életek. Előre megmondom, arról szólani nincsen szándékom.¹⁸

Ezek helyett beszédét egy refrénszerűen visszatérő gondolatra építi: „szükséges a házasság.” Mondanivalója kifejtésére pedig traktátusszerűen idézi a különböző okokat: ex jure divino, az Isten törvényéből; ex jure naturae, a természet törvényéből; ex jure gentium, „a köztörvényből” következően, és így tovább. A beszéd váratlanul, befejezés nélkül szakad meg. Lehetséges, hogy vázlatként szolgált. A szöveget folytatólagosan egy imádság követi, amely egyszerre ad hálát és könyörög az új házaspárért: áldást, erőt, utódokat és anyagi biztonságot kérve számukra.¹⁹

Kóczi Dávid protestáns prédikátor németből fordította az 1793-ban megjelent *Húsz farsangi vagy lakodalmi prédikációk* című kötetét. Beszédeinek címetzettjei nem csupán a házasulandók, hanem ifjak és vének, egyedülállók, özvegyek és családok egyaránt. Intései egyszerre szólnak az új párnak és a gyülekezet minden tagjá-

¹⁶ *Uo.*, 99v.

¹⁷ *Uo.*, 121v.

¹⁸ *Házassok összeesküvésékor mondandó beszéd és könyörgés*, 18. századi kézirat, Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Hung. 501., f. 2.

¹⁹ Utóbbiért szóló imarész: „Tartsd meg életeket, szolgáltsd ki békességeket, egészségeket, igaz munkájok után naponként szükséges javakat, ne nyomja meg őket az házasságok szegénységgel öregbedett terhe.” *Házassok összeesküvésékor...*, i. m., f. 4.

nak. Izsák és Rebeka történetét idézve Ábrahámot követendő mintaként állítja a szülők elé, segítsenek gyermekeiknek erkölcsös társat találni. Rebeka a hajadon lányok példaképeként jelenik meg, ahogy Izsák a férfiaké: úgy szeressék menyasszonyukat, mint ő Rebekát. Kóczi prédikációiban egy-egy igeveres magyarázata után a házasság különböző problémáira tér ki. Főként az Ószövetségből, ezen belül a *Teremtés könyvéből* merít: részletezi, miért fontos, hogy Ádám aludt, amikor bordáját kivette az Úr; máskor azt fejtegeti, miért éppen bordából lett az asszony, vagy miért mezítelenül adta össze őket az Isten, és így tovább. A magyarázat és tanítás összekapcsolására példaként a 4. prédikációt idézem:

Mezítelen adta az Isten össze az első pár házasságát, hogy megtanítsa az házasságra menendőket, hogy az házastárskeresésben ne nézzenek a pompára, tiszta ruhára, pénzre, jószágra, s más egyéb világi tekintetekre, hanem nézzenek mindenkefelett a jó neveltetésre, a tisztaságra, kegyességre, isteni félelemre.²⁰

Szokatlan asszociációra épül viszont a 16. prédikáció, melynek kiinduló ígérése Náthán példabeszéde a szegény emberről (2Sám 12, 1–4), aki gyermekeként szeretett egyetlen bárányát. Itt a jó feleséget a prédikátor szelíd bárányhoz hasonlítja, akinek mindig békességgel tűrőnek, hasznosnak, szófogadónak kell lennie.

Több szempontból is különlegesnek mondható Gödör György evangélikus prédikátor 1807-ből való esküvői beszéde. (Éppen ezért is, kivételesen engedtesék meg az időhatár átlépése.) A prédikáció adott év július 3-án hangzott el a nemeskéri templomban. A nyomtatvány egyedisége részben abban áll, hogy Gödör György harmad/negyed unokatestvére a menyasszonynak, Bachich Annának,²¹ emellett lelkésztestvére a vőlegénynek, Horváth Péternek, aki ez időben Mészényben szolgál. A rokonsági kapcsolatot mélyíti, hogy az ugyancsak prédikátor örömapa, Bachich István néhány évig nevelője is volt a beszéd szerzőjének.²² Főként ennek a családi köteleknek tulajdonítható az esküvői beszéd sajátos felépítése. A prédikáció szövege ugyanis olyannyira a menyasszony búcsúztatására összpontosít, hogy – ha a cím nem mondana ennek ellent – joggal gondolnánk inkább a családi háznál mondott elköszonó beszédnek, mint a templomi szertartás részének. A közvetlen, elfogult hang két olyan hivatkozással egészül ki, mely arról ta-

---

²⁰ KÓCZI Dávid, *Hús farsangi avagy lakodalmi prédikációk*, Kassa, 1793, 57.

²¹ GÖDÖR György, *Tiszteletes tudós Horváth Péter úrnak [...] nemes és nemzetestes Bachich Anna kísasszonnyal lett összekelésekor [...]*, Sopron, 1807, 16.

²² „[...] ugyanazon atyai és anyai kezek neveltek kis koromban engemet is, melyeknek te köszönöd eddig való neveltetésedet.” *Uo.*

núskodik, hogy Bachich Istvánnak nem kevés beleszólása volt az esküvői beszéd témájának, valamint kifejtendő ígerésének meghatározásában.²³ Ennek eredményeképp a választott bibliai vers Rebeka testvérbátyjainak útra indító, elkészítő szavait (Ter 24, 60) idézi meg. Gödör György a Rebeka-történet ezen epizódjának taglalásában a lélekrajz eszközét is beveti: a leendő férjhez való indulás pillanataiban Rebeka „szíve szorult, félve és reszketve közelített atyjához, anyjához”, a szülőknek „a szó megreked szájokban”, ezért köszönnek el helyettük a testvérek.²⁴ A prédikáció háromnegyede a menyasszonynak szóló vigasztalás, buzdítás, intés. Csupán a beszéd végén találunk néhány vőlegényhez címzett tanítást, tanácsot.

Tovább folytathatnám az általános és rendhagyó esküvői tanításokból vett példák sorát, mégis ideje rátérni a magyar nyelvű lakodalmi köszöntőkre. A korabeli feljegyzések alapján arra következtethetünk, hogy a baráti köszöntők főként a lakoma idején hangozhattak el. Ezeket az úri menyegzőkön megelőzte a főgazda köszöntője. Általában az első kancsó bor behozatalakor a főgazda ezüst pohárral vagy kupával a kezében elmondta az első pohárköszöntőt.²⁵ A 17. század egyik legpazarabb főúri lakodalmán, Thurzó Imre és Nyáry Krisztina egybekelésének ünnepén (1618. november 11.), a biccsei Thurzó-kastélyban az első tótsz szintén a főgazda szájából hangzott el. Az étkek feltalálása közben, a zeneszó meg-megszakításával került sor az egyéb köszöntőkre, alkalmi versekre (Spielenberger Sámuel, Rimay János).²⁶ A lakodalomra a kassai főbíró, Bock János (Bocatius) egy latin nyelvű eklogával készült, melyben a négy megszemélyesített folyó a főszereplő: a Tisza, Bodrog, Vág és Árva.²⁷

A vizsgált időszak lakodalmi köszöntőinek részleges (17. század eleji szövegek) feldolgozását Heltai János néhány éve összefoglalta. 1601 és 1655 között 70 darab ilyen nyomtatványt számolt össze, amelyeknek nagy része (49 darab) a német ajkú polgárság körében keletkezett, és csupán 21 az arisztokrácia megrendelésére.²⁸

²³ „Azonban nagy tiszteletű, s igen nemes lelkű Atya, a te parancsolatodnak engedek, mely határt mutatott gondolatimnak.” Eszerint: az elmélkedés vagy a Sir 7, 25 vagy a Ter 24, 6 verset fejtse ki. *Uo.*, 5–6.

²⁴ *Uo.*, 7–8.

²⁵ RADVÁNSZKY Béla, *Lakodalmak a XVI. és XVII. században*, Századok, 1883, 217–242.

²⁶ IPOLYI Arnold, *Bedegi Nyáry Krisztina: 1604–1641*, Bp., 1887 (Magyar történeti életrajzok), 16–17; WEICHHART Gabriella, *Keresztelő, házasság és temetés Magyarországon: 1600–1630*, Bp., 1911 (Művelődéstörténeti Értekezések, 48), 59; SZABÓ Adorján, *Thurzó Imre és Nyáry Krisztina házassága: Magyar főúri nász 300 évvel ezelőtt*, Kassa, 1932, 15–16.

²⁷ E folyók vidékein feküdtek Thurzó Imre birtokai. Joannes BOCATIUS, *Anser nuptialis, ecloga*, Cassoviae, 1618. RMNY 1156.

²⁸ HELTAI János, *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601–1655)*, Bp., Universitas–OSZK, 2008 (Res Libraria, 2), 261–264.

Ezek nagy része verses formában íródott. A szerzők leggyakrabban a helység iskolájának tanárai, diákjai, de előfordul, hogy helybeli vagy környékbeli lelkészek. A lakodalmi köszöntő viszont nem kizárólagosan egyházi/iskolai műfaj. Világi szerzők is képviselik magukat: például az esküvőn jelenlévő vagy távol maradó ismerős, barát személyében. Heltai János szerint gyanítható, hogy Lőcse–Késmárk központtal a 17. század elején létezett egy lelkészekből, tanárokból és különféle tisztviselőkkel álló költői-mecénási kör, amelynek tagjai számára az alkalmi versek írása, kiadása nem csupán a reprezentáció eszköze volt, hanem szellemi, intellektuális szórakozás.²⁹

A 17. század második felétől viszont fokozatosan és számottevően megnőtt a magyar nyelvű nyomtatott lakodalmi köszöntők száma. Ezek formátuma változó. Nagyalakú alkalmi kárta megjelentetése, V. Ecsedy Judit szerint, Magyarországon kizárólag a kolozsvári nyomdára volt jellemző.³⁰ Az egyleveles alkalmi nyomtatvány (házasságkötési és halálózi megemlékezés) főképp olyan szöveget tartalmazott, amelyet kifüggesztés útján hoztak a közönség tudomására. Ha a szöveg egyetlen ív egyik lapjára nem fért fel, az alapívet megtoldották a folytatást tartalmazó papír hosszában való hozzáragasztásával. E kiadványok alkalomszerűségével és formájuknak megőrzésre alkalmatlan voltával magyarázható, hogy 17–18. századi népszerűségük ellenére kevés példány maradt ránk.³¹ A plakátformátumú nyomtatványokat ékes keret, hasábos elrendezés, fametszettel készített iniciálé díszítette. Mint általában a megrendelésre készült alkalmi kiadványoknál, a nyomdásznak tág tere volt, hogy a nyomda készletét és saját szakmai tudását bemutassa. A köszöntőket gyakran változatos betűtípusok használatával és képversekkel tette egyedivé.³² A kárta díszes felső része nagy betűvel szedve a házasulandók mellett gyakran feltüntette a szülők neveit rang- és tisztséglelvezésekkel, illetve néhány esetben a családi címer ábrázolásával együtt. A kiadvány nagyobb részét azonban a több hasábra szedett üdvözlőversek tették ki. A magyar nyelvű kárták esetében is gyakran találunk a köszöntő strófák között egy-egy német, latin nyelvű szöveget.³³

---

²⁹ *Uo.*, 262–263.

³⁰ V. Ecsedy Judit, „Mesterkedő” nyomdászok: *A barokk kor különleges nyomtatványai*, Magyar Grafika, 2006, 62–69.

³¹ HEREPEI János, *Adatok a Régi Magyar Könyvtár I. és II. kötetéhez*, Erdélyi Múzeum, 1939, 276–290.

³² BÁNFI Szilvia, V. Ecsedy Judit, *Plakátalakú nyomtatványok a régi kolozsvári nyomdákból*, Magyar Grafika, 2014, 75–79.

³³ Néhány esküvői kártát (pl. a kolozsvári református kollégium nyomdájában 1740-ben készült Lisznyai Incze Ferenc és Sárospataki Mária esküvői kártáját, melynek mérete: 84×35 centiméter) nyomtatásban megjelentetett: BÁNFI, V. Ecsedy, *i. m.*, 78.

A plakátformátumnál azonban jóval gyakoribbak a néhány lapból álló, fűzött lakodalmi köszöntők. 1658. november 25-ére, egy eperjesi esküvőre készítette a vőlegény két barátja azt a vegyes nyelvű nyomtatványt, melyet egyrészt a latin, német és magyar köszöntők együttes megjelenése miatt, másrészt a változatos versformák példajaként emelek ki. A negyedréti nyomtatvány Michael Schönleben joghallgató, eperjesi tanácsos és Susanna Treutler, Georg Treutler eperjesi szenátor és kereskedő lányának házasságkötése alkalmából jelent meg.³⁴ Ebben Hilarius Ernestus Biner egy (a vőlegény családnevét rejtő) latin nyelvű akrosztichonnal (*Quaestio ad sponsum*), egy latin című, de német nyelvű aenigmával és egy képverssel köszönti barátját. Ezután Kiss Ádám latin (*Ad dominum sponsum*) és magyar nyelvű versét olvashatjuk (M. A. K. e. V. p. aláírással). Utóbbi nem szöveghű fordítása a latinnak, de tárgya ugyanaz: az igaz barátság dicsérete. E magyar versből következtethetünk esküvő helyszínére, Eperjesre. Szerzője valószínűleg nem csupán formáságból nevezi a vőlegényt barátjának:

Te valál egyedül, ha jól eszemben jut,
a több iffjak közzül, kinek akkor az ut
Eperjesről hozzánk, Cassára nem káros
ítéltetett lenni, noha volt is sáros.
Ha lehet, hasonlot tselekeszem veled,
midőn Néked adgyák, a mi immár Tied:
Eperjes Cassához ám légyen négy mélyföld,
ugyan meszsze nekem nem lészen Menyegződ.³⁵

A lakodalmi köszöntő, és egyben a füzet is, a párnak szóló jókívánsággal zárul:

Amelly Istén Néked SUSSANNÁT szerzette,
mint kedves Társodat tulajdonná tette,
azon Istén Nektek adgyon egiséget,
ez élet fottáig kedves békességet!³⁶

A korabeli lakodalmi köszöntők igen kedvelt versformája az anagramma. A latin szójátékok mintájára néha a magyar nyelvűek is megjelölik a kiinduló szóösszetételt (programma) és annak versbe szedését (epigramma). Néhány nyomtatvány szerzője több változatot is felsorakoztat a vőlegény és menyasszony nevére írt

³⁴ *Conjugii foedus* [...], Cassoviae, [1658]. RMNY 2766. Ugyancsak e pár házasságkötésére Lőcsén is megjelent egy latin és német nyelvű költeményeket tartalmazó nyomtatvány: *Votivae acclamationes in sacratum connubii foedus* [...], Leutschoviae, [1658]. RMNY 2785.

³⁵ *Uo.*, A4 r.

³⁶ *Uo.*

anagrammákból. Verestói György például szívesen használja alkalmi költeményeiben e szójátékot. Így Teleki Ádám és Wesselényi Zsuzsánna 1728-as esküvőjére a következő anagrammákat dolgozta fel több strófában: *E deli mátká...; Jeles név Susánna*.³⁷ Wesselényi Ferenc és Rédei Zsuzsánna 1731. október 1-jei egybekelésére viszont csak a vőlegény nevét foglalta így versbe, azt viszont háromféleképpen is: *Rósa nyit fel ezen versben; E fiú Istené lészen; Istenesen él ez úrfi*.³⁸

A szójátékokhoz kapcsolódva megemlíthetjük az ún. *mesét*, amelyet főként latin nyelvű kártyákon találtam magyarul. A *mese* a mai találós kérdésekhez hasonló, általában a megfejtés feltüntetése nélküli rövid vers. A Teleki Anna és Apafi Mihály 1676-os esküvőjére készített három hasábos köszöntőn kettőt olvashatunk Havattövi (Havadtői) István és Serédi Gáspár tollából. A két mese egyike sem igazán kapcsolható tematikailag az alkalomhoz, vagy az ifjú párhoz. Herepei János Havattövi talányának megfejtéseként az Istent és a szent családot jelöli meg, míg Serédi alább olvasható talányos verse a tintára, tollra, papírra utalhat:³⁹

Musáknak tárháza ámbár gazdag legyen,
De ha három óltsó dolog ott nem lészen,
Vagy ez hármok közül bár csak edgyik éppen,
Ne legyen, mindgyarást Musa szegény lészen.⁴⁰

1694-ben ugyancsak Kolozsváron jelent meg Vay Éva és Teleki László házasságkötése alkalmából az a képverseket is (gyűrű, torony, serleg és szív) tartalmazó kétnyelvű plakátnyomtatvány, amelyen magyarul csupán a három lapalji mesét olvashatjuk.⁴¹

A köszöntők egy másik formai megvalósítása a párbeszédes szerkezet. Néhány nyomtatványban mitológiai alakok (Cupido általában főszereplő) elevenednek meg, és ezek dialógusa olvasható; máskor a szülők, atyafiak szájából hangzik el a dicséret, jókívánság szava. Előbbire példa a Batthyány Miklós és Széchényi Franciska menyegzőjére írt köszöntő, melyben Cupido a megszemélyesített négy évszakkal (a tavasz, a nyár, az ősz, a tél géniuszai) éneklí az élet örömeinek, és élteti

---

³⁷ VERESTÓI György, *Magyar versek, melyeket temetési és lakadalmi különböző alkalmatosságokra írt volt* [...], Kolozsvár, 1772, 200–201.

³⁸ *Uo.*, 204–206.

³⁹ HEREPEI János, *Adatok régi magyar versekről*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1962, 477–493.

⁴⁰ *Casti Amoris illustri conjugum pari* [...], [Claudiopoli], [1676]. RMK II 1377b.

⁴¹ *Auspiciu laetioris* [...], Claudiopoli, 1694. RMK I 1453a. Mindhárom mesét közli: PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán, *Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I. és II. kötetéhez*, Magyar Könyvszemle, 1928, 88–89.

(a kórossal együtt) az ifjú párt.⁴² Ugyanide sorolható az *Ámor követsége* címet viselő kiadvány, amelyet Zichy Károly és Festetich Julianna esküvőjére készített a Soproni Magyar Társaság „egyik tagja”.⁴³ A párbeszédes szerepjáték kiindulópontját „Bakkus” panasza adja: bár jó bor termett Keszthely környékén, nem igazán fogy. „Kupidó” könnyen megoldást talál erre, lakodalmat kell szervezni, ezért nyilával megsebzí Zichy Károlyt. A feleség kiválasztását Vénuszra bízzák, követeként pedig Ámort küldik Juliannához. A lakodalmi öröm, multság hangjait többféle kórus is zengi: daloló legény sereg, nimfák, múzsák, istenek.

Több hangra írt köszöntővel kedveskedik Málnási László 1762-ben Róth Johannának és Teleki Józsefnek. Elsőként a szülők szólnak az ifjú párhoz, és kéri Isten áldását házasságukra. Ezt követően a rokonok (atyafiak), majd az „erdélyi státuszok” és a papi rend nevében is olvashatunk néhány házassággal kapcsolatos intést és jókívánságot. A köszöntések sorát a Kórus szavai zárják:

Szívünk vígsággal van tele,
Melynek e menyegző jele, Isten szerzé e napot.
Láthatsz vőlegényt s menyasszonyt
Ebben, atyát és nagyasszonyt, urat, szolgát és papot.
Ó jó Anna, Róth Joanna!
Telekiddel te lelkeddel békességben
Éljetek együtt itt s égben!⁴⁴

A lakodalmi köszöntők tartalmi sajátosságai közül elsőként a nemesi származású családok címerének versbe való belefoglalását emelném ki. Verestói György alkalmi köszöntőiben nem csupán a korábban említett anagrammákat használta előszeretettel, hanem az ifjú pár és felmenőik dicséretének részeként többször szőtte versbe a családi címerek képeit. Utóbbiak ismeretével válik nyilvánvalóvá, hogy például Teleki Ádám és Wesselényi Zsuzsánna szerelmi története miatt jelenik meg a tengeri szirén és a vad kecske énekeként.

Wesselényi Szirén, tengerek lakója
Vagyok. Palotámat a kék tenger mossa,
Hínáros vizével tornácim csapdossa,
De itt is szívemet szerelmed fogdossa.⁴⁵

⁴² *Ének méltóságos gróf Batthyány Miklós és gróf Széchenyi Franciska kisasszonynak menyegzői öröm napjára*, Sopron, 1802.

⁴³ *Ámor követsége*, Sopron, 1806.

⁴⁴ [MÁLNÁSI László], *Recentissima indigenatio*, Nagyszében, 1762, [9].

Verestói további két köszöntőben él e gyakorlattal: 1731-ben Wesselényi Ferenc és Rédei Zsuzsánna címerének szirén és hattyú alakjait verseli meg; 1742-ben pedig Székely László és Bánffy Kata házasságának történetét írja le az oroszlán és griffmadár képének használatával:

Talált hát oroszlán griff-madárkájára,
Miként díszes Páris szép Helénájára,
Talált griff madár is hív oroszlánjára,
Mint a serény mágnes északi pontjára.⁴⁶

A fenti idézet mitológiai utalása a lakodalmi köszöntők egyik leghangsúlyosabb üzenetét fogalmazza meg: a házasulni készülő pár tökéletesen egymáshoz illő. A görög-római szereplők mellett szentírási alakok szintén bekerülnek a versekbe. A szerzők számos esetben élnek a bibliai neveknek való megfeleltetéssel: Viski Sára menyasszony szelíd, mint Ábrahám Sárája;⁴⁷ Teleki József és Róth Johanna erkölcsre hasonlatos „ama más” Józseféhez (egyiptomi) és a Sámuel könyvében szereplő Annáéhoz (1Sám 1);⁴⁸ Sófalmi József és Farkas Zsuzsánna személyében pedig egyenesen „Susánna és Joakim” kel ma egybe;⁴⁹

A nevekkel való játék másik megvalósulásaként kiemelném az ünnepelek neveinek játékos, néhol erőltetett versbe foglalását. Egy 1787-es köszöntőből való az alábbi idézet, melyet Búzás Judit és Szerencsi Nagy István esküvőjére szerzett Andrád Sámuel:

Jó Búzába vágá Nagy a sarlóját is,
melynek sok nem kapja csak a tarlóját is.
Ki jó móddal zörget, annak ajtót nyitnak,
s béhat szivéig is a jámbor Juditnak.⁵⁰

A név és jelentés összekapcsolására a szerző határozottan utal: „Bezzeg megfelel itt a dolog nevének,/ Szerencsi Nagy fia a jó szerencsének.”⁵¹

Az egymásra találás hangsúlyozása visszatérő motívuma a lakodalmi köszöntőknek. A külső és belső tulajdonságok hasonlósága, a származás- és rangbeli

---

⁴⁵ VERESTÓI, *i. m.*, 194.

⁴⁶ *Uo.*, 212.

⁴⁷ *Uo.*, 207.

⁴⁸ [MÁLNÁSI], *i. m.*, [4]–[5].

⁴⁹ GYÖNGYÖSSI János, *Menyegzői versek*, Kolozsvár, 1784, [8].

⁵⁰ ANDRÁD Sámuel, *Lakodalmi versek*, Bécs, 1787, 2v.

⁵¹ *Uo.*, 3v.

megfelelés jele és bizonyítéka a házasulandók összetartozásának. Ennek megfogalmazására szintén példát találunk az előbb idézett köszöntő soraiban:

Vett Nagy a szép Búzás Judittal búzás tárt,
pénzes erszényt, házat, rétet és bőv határt.
Gazda gazdasszonyra, a nemes nemesre,
tökéletes talált a tökéletesre.⁵²

Az esküvőre készülő, vagy épp megesküdült pár teljes összeillését a szerzők gyakran az isteni áldás említésével fejezi ki. Kétség nem fér ugyanis az ünnepeltekre váró boldogságra, ha ez a frigy az égben köttetett.

Az ég örvendezve nézett le reájok,
látván, hogy szívből nyílt fogadásra szájok.
Be is vette őket védelmezésében,
s kész tartani kegyes gondviselésében.⁵³

Összefoglalásként elmondható, hogy a két vizsgált műfajnál a leggyakrabban idézett szentírási versek lefedik egymást. Míg a mai esküvők alkalmával Pál apostol *Szeretethimnusa* a legnépszerűbb ígehely, ennek citálásával a vizsgált nyomtatványokban nem találkoztam. Ehelyett leggyakrabban a 128-as zsoltár és a két teremtéstörténet fordul elő. A szerzők sokszor idézik az *Efézusiaknak írt levél* 5. fejezetét (szeressétek feleségeteket, engedelmesek legyetek férjeteknek), a *Példabeszédek könyvének* „a gyors asszony koronája a férjének” (12, 3), „a bölcs asszony építi az ő házat” (14,1), és a „megnyeri a jót, aki talál feleséget” (18, 22) verseit, akárcsak a *Prédikátor könyvének* igen kedvelt részletét: „jobb azoknak, akik ketten vannak” (4, 9). Egy része annak az üzenetnek, ami az esküvői beszédekben még a házas életre való tanácsként, intésként jelenik meg (pl. megfelelő pár kiválasztásának kritériumai), a köszöntők szövegében már örömteli valóságként szerepel. A lakodalmi versek visszatérő gondolata ugyanis, hogy egymásra talált, összeillő pár házasságkötésének vagyunk a tanúi.

⁵² *Uo.*, 3r.

⁵³ *Menyegzői ajándék*, 2. jegyzetben *i. m.*, 10.

Hungarian wedding speeches and greetings from the 16th–18th century

This article first summarizes the forms and rituals of ecclesiastical wedding ceremony in Hungary in the early modern era. Connecting to this it studies the main characteristics of nuptial speeches and sermons. As a result of comparison, we can find a significant similarity in the theme and structure of Catholic and Protestant wedding preaching. The second part of the study examines the other, much more popular genre: the greetings, poems usually written by friends and colleagues of the newly married couple. It shows with examples the realization of various poetic forms, types of wordplay, picture poems, etc. Despite the differences, the message of both examined literary genres is the same: we are participating in a wedding of a perfectly matching couple.

